

FARŞÇADAN TERCÜME KISSA TARZI BİR VAAZ KİTABI: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

AN EXEMPLARY SERMON BOOK IN THE STYLE OF 'KISSA'
TRANSLATED FROM PERSIAN: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

SAVAŞKAN CEM BAHADIR

Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

*Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Letters,
Department of Turkish Language and Literature*

sacemb@ktu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4490-213X>

NAZAN ÂŞIK

Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili
ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

*Phd Student, Karadeniz Technical University, Graduate School of Social Sciences, Department
of Turkish Language and Literature*

nazanask@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-06357364>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 18.05.2024

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.06.2024

Sayfa-*Pages*:41-57.

Atıf/Citation: Bahadır, Savaşkan Cem; Âşık, Nazan (2024), "Farsçadan Tercüme Kıssa Tarzı Bir Vaaz Kitabı: Kitâb-I Mübekkiyât" *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/1: 41-57.

FARŞÇADAN TERCÜME KISSA TARZI BİR VAAZ KİTABI: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

*Prof. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR**

*Nazan ÂŞIK***

Özet

İslamî Türk Edebiyatının ilk dönem eserlerinin çoğu dinî ve ahlakî muhtevalıdır. Bunun başlıca nedeni toplumda ortaya çıkan İslam dininin kurallarını, emir ve yasaklarını öğrenme ve öğretme ihtiyacıdır. XI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan medrese eğitimiyle halk içinde iyi derecede Farsça ve Arapça bilen bir kesim ortaya çıkar. Dönemin aydınları olarak nitelendirebileceğimiz bu kesim halkı dinî konularda bilgilendirmek ve eğitmek için çok sayıda Arapça ve Farsça eseri tercüme, şerh ve telhis yoluyla Türkçeye aktarırlar. İlk dönem çeviri metinlerimiz içinde Kur'an ve hadis tercümeleri, ahlak ve nasihat kitapları, kalam, akaid vb. çok sayıda dinî eser vardır. Bu eserlerin bir kısmını da dinî hitap metinleri olan mevize kitapları oluşturur. Mevize kitapları genel itibarıyla edebî metinler değildir. Bununla birlikte bir kısmı zengin hikâye içerikleri ile dikkat çeker. Bu metinlerde konuşmacının anlatımını zenginleştirmek, mesajını kalıcı ve etkili hâle getirmek için latife, kıssa ve hikayelere başvurduğu görülür. Kıssa tarzı mevize kitabı olarak adlandırılan bu çeşit vaaz kitaplarının Eski Türk Edebiyatı literatürüne kazandırılması ve incelenmesi, dinî hikâyeciliğimizin gelişimini takip edebilmek açısından faydalı olacaktır. Bu makalede söz konusu mevize kitaplarından biri olan ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş Kitâb-ı Mübekkiyât isimli eser tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevize, mensur hikâye, kıssa, tercüme, Kitâb-ı Mübekkiyât.

AN EXEMPLARY SERMON BOOK IN THE STYLE OF 'KISSA' TRANSLATED FROM PERSIAN: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

Abstract

Most of the early works of Islamic Turkish Literature are religious and moral in content. The main reason for this is the need emerged in society to learn and teach the rules, commands, and prohibitions of Islam. With the spread of madrasa education from the 11th century onwards, a segment of the population proficient in Persian and Arabic emerges. This segment, which we can describe as intellectuals of the period, translate numerous Arabic and Persian works into Turkish through translation, commentary, and summarization to inform and educate the people on religious matters. Among our early translation texts are translations of the Quran and hadiths, moral and advisory books, theology, creed, etc. Many religious works exist. Some of these works also constitute admonitory books, which are religious discourse texts. Admonitory books are generally not literary texts. However, some of them stand out with rich story content. It is observed that in these texts, the speaker enriches his narrative and makes his message lasting and effective by resorting to wit, anecdotes, and stories. The introduction and examination of such sermon books, referred to as sermon-type admonitory books, into the literature of Old Turkish Literature, will be beneficial for the development of our religious storytelling. In this article, one of these admonitory books, titled Kitâb-ı Mübekkiyât, translated from Persian to Turkish and found in the Süleymaniye Manuscript Library, will be introduced.

Key Words: Admonition, prose story, tale, translation.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sacemb@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4490-213X>

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, nazanask@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-06357364>

Giriş

Mevize, Arapça kökenli bir kelime olup va‘z kelimesinin mastarıdır. Sözlüklerde vaaz, nasihat, öğüt, pend (Şemsettin Sami 1989: 1431); birinin kalbini yumuşatacak surette sevap ve ukuba dair söz söylemek (Muallim Naci 1322: 863) anlamlarına gelmektedir. Mevize ve vaaz aynı anlamda kullanılmakta olup ikisi de nasihat, kalbi yumuşatıp sevaba teşvik eden günahant kaçındırıcı öğüt (Sarı 1987: 846-847) anlamına gelmektedir. Taşköprizâde *Miftâhu’s-Saâde*’sinde (1985: 551; aktaran Yeşil 2021: 16), mevizenin amacı “ilim ve amelle nefisleri kemâle teşvik etmek, insanları dinî ve dünyevî mutluluğa ulaştırmak” olarak açıklar. Edebiyat terimi olarak mevize; “ahlakî ve dinî konularda verilen nutuk, konferans, vaaz, nasihat ve öğütlerin bulunduğu eser” (Uslu 2007: 231); “sevap ve günah üzerine söylenen söz, verilen öğüt, dinsel nutuk” (Akalin 1984: 182); “vaaz metodu üzerine yazılmış veya vaaz konularının ana hatlarıyla tespit edildiği ve vaaz örneklerinin bulunduğu kitaplar” (Erverdi ve Kutlu 1986: 297-298) olarak tarif edilir. Vaaz metoduyla ilgili olmayıp sadece dinî nutuk ve nasihat içeren mevize kitaplarının genellikle ahlak, tergiip ve terhib, zühd ve rekâik kitapları içinde ele alındığı görülür.

Vaaz ve nasihat içerikli metinlerin sayısında Emeviler döneminden itibaren bir artış görülür. Giderek artan telif mevize kitaplarının sayısı 12. yüzyılda en bereketli dönemini yaşar. Başta Arapça olmak üzere farklı dillerde de mevize kitapları kaleme alınır. 18. yüzyıldan sonra ise mevize kitaplarının sayısında azalma görülür. Yapılan çalışmalar ise çoğunlukla eski eserlerin tercümesi ve neşri şeklindedir. Erken dönem mevize kitapları arasında Hasan Basri’ye nispet edilen hutbeleri, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî’nin *Kitâbü Mevâ‘izi’l-‘ârifîn*’i (9. yy) verebiliriz. İbn Nübâte el-Hatîb’in öğütlerinin toplandığı *Dîvânü’l-hutab* (10. yy), Ebü’l-Leys es-Semerkindî’nin *Tenbîhü’l-gâfilîn* ve *Bustânü’l-‘ârifîn*’i (10. yy), Ebu Ömer el-Kurtubî *Behcetü’l-mecâlis ve ünsü’l-mücâlis ve şahzü’s-zâhini ve’l-hâcis*’i (11. yy), İbn Cevzî’nin *Bustânü’l-vâizin ve riyâzü’s-sâmîîn*’i ve *Ünsü’l-mücâlis ve müanesetü’l-mecâlis*’i (12. yy), Ebu Muhammed eş-Şeybânî’nin *Enîsü’l-münkâtî’in*’i (13. yy), Abdülhamid b. Abdullah el-Ankaravî’nin *Münyetü’l-vâizin ve gunyetü’l-mütte’izin*’i (14. yy), er-Rûmî İbn Melek’in *Bedrü’l-vâizin ve zührü’l-âbidîn*’i (14. yy) sonraki dönemlerde kaleme alınan mevize kitaplarından bazılarıdır (Yeşil 2021: 85-153).

Kâtib Çelebi, mevize ilmiyle ilgili kitaplardan bahsederken Gazzâlî’nin *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*’ini bu alanın başta gelen eserleri arasında zikreder. Oflu Muhammed Emin Efendi’nin *Necâtü’l-mü’minîn*’i (İstanbul 1308), Hopalı Osman Efendi’nin *Dürretü’n-nâsîhîn*’i (İstanbul 1313), Alay müftüsü Muhammed Şâkir’in *İrşâdü’l-gâfilîn*’i (İstanbul 1326) Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarının en fazla kullanılan vaaz kitaplarındandır. (Cirit, 2012: 406-407).

İslam dininin ilk vaizi elbette ki Hz. Muhammed’dir. O vaaz ve nasihatlerinde zaman zaman ibretli hikayelerden ve temsillerden faydalanmıştır. Bununla birlikte ondan önce de Cahiliye devri Arapları arasında kabile savaşlarını, kahramanlık öykülerini konu edinen insanları iyiye teşvik etmeye ve eğlendirmeye çalışan kıssaların anlatılmasının yaygın olduğu bilinmektedir. Bu kıssaların içinde ehl-i kitaba ait öğeler de vardır. Bu kıssalar “kâs” adı verilen hatipler ya da şairler tarafından anlatılmaktaydı. Hz. Muhammed’den sonra ise bir meslek olarak vaizlik ve kıssacılığın nasıl geliştiği konusunda farklı rivayetler vardır. Yaygın görüşe göre Hz. Osman’ın öldürülmesinden sonra İslam toplumunda meydana gelen farklı grupların kendilerine taraftar bulmak için uydurma hadis ve hikayeler anlatması kıssa tarzı vaazların artmasına sebep olmuştur. Bu durum İslam alimlerinin kussâsa yani kıssa anlatıcılığına karşı çıkmasına ve halife izniyle icra edilebileceği gibi bazı şartlar getirmesine neden olmuştur. (Altunel, 2022: 501) Sahabeden Temim ed-Dârî’nin dönemin halifesi Hz. Ömer’in izniyle kıssa

anlattığına dair kaynaklarda pek çok rivayet bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda ise tâbiinden Ubeyd b. Umeyr el-Leysi'nin ilk kıssacı olduğu söylenmektedir. Hâris b. Muaviye el-Kindî Esved b. Serî gibi isimler de ilk kıssacılar arasında anılan zatlardandır (Cirit, 2012: 405).

İslamiyetin farklı coğrafyalarda yayılması, sahabe ve tâbiîn neslinin vefatı, siyasî çekişmeler, tercüme faaliyetleri ve diğer sebepler neticesinde VIII. yüzyılda zühd hareketinin müslüman toplumlarda yaygınlaşması beraberinde vaiz ve kıssacıların uydurma ve mesnetsiz haberleri kullanmasına yol açmıştır. 9. yüzyılda kıssacılık artık itibarsızlaşmış ve çıkar amaçlı kullanımı yaygınlaşmıştır. 10. yüzyıla gelindiğinde ise kâs yerine vaiz ve müzekkir kelimeleri daha çok kullanılmaya başlandığı görülür. Müzekkirin bu dönemde sadece sûfî vaizler için kullanıldığını söyleyenler de vardır. Bu lafızlar zaman içinde olumsuz bir muhteva kazanarak sonraki dönemlerde kıssacılığa dönmüştür. Nitekim İbnü'l-Cevzi vaaz sanatının kıssa, tezkir, vaaz şeklinde üçe ayrıldığını ve bu sanatı icra eden kâs, müzekkir, vâiz terimlerinin sıklıkla birbirleri yerine kullanıldığını ifade eder. (Cirit, 2012: 405- 406).

Eski Türk Edebiyatı açısından mevize kitaplarının edebî sahaya katkısı, içerisinde barındırdığı tahkiyeli anlatımlar sebebiyledir. Mevize kitapları dinî hikâye varlığı açısından bakılacak eserlerin başında gelmektedir. Vaazlarda kıssa kullanımına ilk defa Hz. Ömer döneminde izin verilmiş ve bu uygulama giderek yaygınlaşmıştır. Öyle ki zaman içinde neredeyse tamamı hikâyelerden oluşan vaaz kitapları kaleme alınmıştır. Bunlara kıssa tarzı vaaz kitapları¹ denilmektedir. Vaazlarda kıssalar hem verilmek istenilen mesajı kalıcı ve kolay anlaşılır hâle getirmek hem de şiirler, özlü sözler vb. araçlar gibi edebî bir unsur olarak kullanılmıştır. İbn Cevzî'nin içerisinde beş yüzden fazla hikâyenin bulunduğu '*Uyûnu'l-hikâyât*'¹ bu türden eserlere örnek olarak verilebilir. Eserde Cevzî, Mâlik b. Dinâr'ın "hikâye cennet için bulunmaz bir mücevherdir" sözüne yer vererek bu tarz kitaplarda hikâyenin çok kullanılmasının sebebini de açıklamış olur (Arıcı, 2021: 85).

Hikâye, başlangıcından günümüze kadar insanların nasihat etmek, eğitmek ve hoşça vakit geçirmek için kullandıkları bir araç olmuştur. Türk edebiyatında edebî bir tür olarak hikâyenin başlangıcı genellikle Tanzimat dönemi olarak gösterilse de Türklerin İslamiyet öncesine dayanan köklü bir hikâyecilik geleneği vardır. Bu geleneğin uzantılarını Eski Türk Edebiyatı dönemi eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dönemde tercüme, adaptasyon ve telif yoluyla pek çok hikâye metni kaleme alınmıştır. Bugün hikâye kendine has özellikleri olan edebî bir nesir türü olmasına rağmen eski edebiyatımızda mensur, manzum fark etmeksizin tahkiyeye dayalı her tür metin için hikâye kavramının kullanıldığı görülür. Eski Türk Edebiyatı sahasında konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar genel olarak bu hususta iki farklı tutum izlemişlerdir. Hikâye tasniflerinde M. Nihat Özön (1985: 40), H. Mazıoğlu (1985: 19-20), H. Kavruk (1987) gibi araştırmacılar manzum hikâye, mensur hikâye ayrımına giderler. Ş. Yağcı (2001:14-15) ise manzum hikâyeleri mensur hikâyelerle bir arada düşünmek gerektiğini belirterek hepsinin aynı geleneğin ürünü olduğuna dikkat çeker.

Mensur hikâyelerimizle ilgili yapılmış en önemli ve derli toplu çalışma Hasan Kavruk'un 1987 tarihli "Eski Türk Edebiyatı'nda Mensur Hikâye" başlıklı yayınlanmış doktora tezidir. Kavruk (1998:161) çalışmasında Eski Türk Edebiyatı dönemine ait hemen her türden mensur eserde hikâyeye rastlamanın mümkün olduğunu belirtir. Özellikle dinî ahlâkî, didaktik muhtevalı eserler hikâye varlığı açısından zengin metinlerdir. 14. Yüzyıla ait Ankaralı Mustafa'nın Kur'an tefsiri, 15. yüzyılda Mercimek Ahmed tarafından Farsçadan tercüme edilen

¹ Ferhat Arıcı (2021: 85-94), Arap Edebiyatında Vaazlar: Abbasiler Dönemi başlıklı doktora tezinde vaaz kitaplarını vasiyet tarzı, rekaik tarzı, ahlak ve edep tarzı, nasihat tarzı, kıssa tarzı, karma şeklinde sınıflara ayırmıştır.

Kâbusnâme, 16. Yüzyılda Kınalızâde Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si bu metinlere örnek olarak verilebilir. Kavruk (1998) kitabının ön sözünde çalışmanın kapsamını daha da fazla genişletmemek için dinî hikâyeler, menâkıbnâmeler, evliyâ ve enbiyâ kıssaları, danışmendnâme, battalnâme ve benzerlerini araştırmasına dâhil etmediğini belirtir. Bu çeşit mensur hikâye metinlerinin bulunduğu eserler daha ziyade dilbilimciler tarafından çalışılmıştır.

Kitâb-ı Mübekkiyât içerisinde pek çok rivayet, kıssa, menkıbe ve haber barındıran oldukça kapsamlı bir eserdir. Eserdeki anlatıların çoğunun uydurma olup dinî sahih bilgi ile çeliştiği görülmektedir. İnsanların dinî duygularını coşturmak ve onlara bazı öğretileri benimsetmek için anlatılan bu hikâyeler, Mübekkiyât'ı dinî hikayecilik geleneğinin bir parçası olarak incelemeye değer kılmaktadır. Eserle ilgili yapılacak çalışmada metnin transkripsiyonunun ardından söz konusu anlatıların yapı ve tema bakımından incelenmesi yapılacak böylece ne kadar hikâye özelliği taşıdığı anlaşılacaktır.

1. Kitâb-ı Mübekkiyât'ın Türkçe Bir Tercümesi

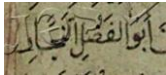
Kitâb-ı Mübekkiyât mensur bir vaaz ve nasihat kitabıdır. Farsçadan dilimize çevrilen ve mütercimi bilinmeyen eserin kaynak metninin yazarı tercüme metinde nokta kayması sebebiyle Ebu'l-Fazl en-Neccârî² gibi görünse de aslında Ebu'l-Fazl el-Buharî'dir. Nitekim eserin madde başı olarak yer aldığı *Keşfü'z-Zünûn*'da (Kâtip Çelebi 1311: 373) yazarın adı Şeyhülislam Yahya b. Alî ez-Zendüvistî el-Buharî olarak geçmektedir. Aynı şekilde Tahran Üniversitesinde Mübekkiyât üzerine tez hazırlayan Mansur Farahzadî'nin (1397: 95) Mecâlis-i Seb'a ve Mübekkiyât'ı karşılaştırdığı makalesinden eserin yazarının Ebu Bekir bin Ömer Ebu'l-Fazl bin Ömer Buharî olduğu anlaşılmaktadır. Eser; dinî hikâyeler, hadis rivayetleri, peygamber kıssaları, beyitler ve soru-cevaplarla anlatımı zenginleştirilmiş her biri bir fasıl olan vaazlardan meydana gelmektedir. Türkçeye "Ağlatan Kıssalar" olarak çevrebileceğimiz Kitâb-ı Mübekkiyâtta gözyaşı ve hüzün, Allah korkusuyla ağlama temaları öne çıkmaktadır.

Kitâb-ı Mübekkiyât tercümesi şimdiye kadar üzerinde durulmuş bir eser değildir. Eskilerin ahlak kitaplarımız başlığı altında incelediği İslamiyet sonrası nasihat içerikli metinlerimiz üzerine yapılan belli başlı yayınlarda (Bursalı M. Tahir 1325; Levend 1963) ya da mensur eserler ve hikâyelerle ilgili temel kaynaklarda (Kavruk, 1998; İz, 1994 vd.) eserin adına rastlanmaz. Eserin varlığına dikkat çeken ilk araştırmacı Sadık Yazar'dır. Yazar (2011: 892), Anadolu sahasında yapılan tercüme ve şerh faaliyetlerini konu edinen kapsamlı çalışmasında Mübekkiyât'ı Farsçadan tercüme edilen mensur hikâyeler başlığı altında ele alır ve dinî-ahlakî muhtevalı bu eserin mensur hikâye geleneğimiz açısından önem arz ettiğini belirtir.

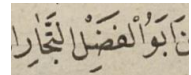
1.1. Nüsha Tavsifleri

Eserin şimdiye kadar biri yurt içinde biri de yurt dışında olmak üzere iki nüshası tespit edilebilmiştir:

² Eserin bilinen her iki nüshasında da bu durum göze çarpmaktadır.

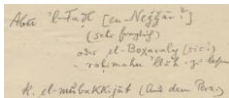

(Süleymaniye, Beşir Ağa-Eyüp 122: 1b)

(Berlin, Ms Or Quart 1506: 1b)

Hatta Berlin nüshasının iç kapağına düşülen notta da noktalama hatasının neden olduğu yanlış okuma görülmektedir.

(Berlin Ms Or Quart 1506)

1) Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa-Eyüp 122 (S)

Süleymaniye Kütüphanesi Beşir Ağa-Eyüp 122 numarada Tercüme-i Mübkeyât adı ile kayıtlı olan bu nüsha 193 varak olup her sayfası 17 satırdır. Nüshanın ölçüleri 204*148 ve 150*108 mm'dir. Ortası şemseli ve köşebendli kahverengi ciltlidir. Nesih hatla yazılmıştır. Eserin adı 1b sayfasında kırmızı mürekkeple "Hâzâ Kitâbu Mübekkiyâti Şeyhi'l-İslâm" olarak belirtilmiştir. İlk sayfa kırmızı cetvelli diğer sayfalar cetvelsizdir ve ayetler dışında hareke kullanılmamıştır. Siyah mürekkeple yazılan nüshada fasl, hikâyet, beyt, rivâyetdür, sual-cevap gibi ara başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayetlerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüshanın sonu eksik olup bunun dışında 101b, 152b, 188b, 189b, 192b sayfalarından sonra da varak eksiklikleri vardır. Yazmada nüshanın müstensih ve istinsah tarihine ait herhangi bir kayıt yoktur. 1a'da birkaç satırlık bir not ve esmau'l-hüsna zikri yazılıdır. 1b'de Besmele ve Arapça bir duadan sonra mütercimnin eseri tercüme etme sebebini anlattığı kısa bir dibâcesi vardır. 2a'dan itibaren "Fasl" başlığı ile asıl metne başlanır.

Baş:

[1b] Besmele. El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ce'ale'd-dünyâ dâren li's-seferi ve merḥaleten li-cemî'i'l-beşeri ve kuvveten li-ehli'l-ciddi ve'l-iḳtidâri ... ba'dehû bu kitâbıñ kârîleri ve nâzırları böyle bilsünler ki bu kitâb-ı Mübekkiyâti Şeyhi'l-islâm, reşîdü'l-milleti ... Ebu'l-Fazlû'n-Neccârî ... Farsî ile te'lif eylemiş idi.

Son:

[193b] Kız eytdi ki mebâdâ ki o hisâbı bâzârda râst gelmeye. Rubey' bir na'ra urdı ve yıkıldı. İmdi ey civânlar ma'şiyet idersiz ki dañla ...irişmeyüp civânlıñda 'aşî gidesiz. Bir niçe müddetden şonra kıyâmet seferi vâkı' oldı.

2) Staatsbibliothek zu Berlin Ms.or.quart. 1506 (B)

Berlin Devlet Kütüphanesinde bulunan bu nüsha 160 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 15 satır bulunan nüshanın ölçüleri 205*145 ve 145*100 mm'dir. Yeşil bez ciltli, miklepli, ince sarı kağıtlara nesih hatla yazılmıştır. İlk 20 varağı harekelidir. 1b ve 2a sayfası yıldız cetvelli diğer sayfalar ise kırmızı cetvellidir. 1b'de ayrıca kırmızı mürekkeple eserin adının yazılı olduğu yıldızlı basit bir ser-levha vardır. Nüshada fasıl, hikâyet, rivâyetdür, sual-cevap gibi ara başlıklar bazen kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayetlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilidir. Metin kısmı 1b'de başlayıp 141a'da biten nüshanın 1a, 142a-148b ve 149b-160 sayfaları boştur. 141b'de Fatıha süresi 149a'da 5 beyitlik bir gazel vardır. H. 1185 (M. 1771) tarihinde Hafız Ahmed b. Hasan tarafından Diyarbakır'da istinsah edilmiştir. Muhtasar bir nüsha olup eserin ilk 70 faslımı içermektedir. Ayrıca orijinal eserdeki şiir kısımları metne dahil edilmemiştir.

Baş:

[1b] Besmele. El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ce'ale'd-dünyâ dâren li's-seferi ve merḥaleten li-cemî'i'l-beşeri ve kuvveten li-ehli'l-ciddi ve'l-iḳtidâri ... ba'dehû bu kitâbıñ kârîleri ve nâzırları böyle bilsünler ki bu kitâb-ı Mübekkiyâti Şeyhi'l-islâm, reşîdü'l-milleti ... Ebu'l-Fazlû'n-Neccârî ... Farsî ile te'lif eylemiş idi.

Son:

[141a] ...ve yâ erḥame'r-râhimîn yâ ilâhe'l-'âlemîn ve yâ ḥayru'n-nâsırîn ḥarrara ḥâze'l-kitâbu'l-Mübekkiyâ[t] ...Ḥâfız Aḥmed bin Ḥasan fî beledi Âmed fî târiḫi Recebü'l-mücerreb 1185.

1.2. Eserin Muhtevası

Mübekkiyât'ın Farsça orijinal metni her biri bir Kur'an ayetinin yorumlanmasına dayanan 142 fasıldan oluşmaktadır (Farahzadî 1397: 96). Eserin Türkçe tercümelerinde fasıllara numara

verilmemiştir. Yaptığımız numaralandırma neticesinde 104 fasıl başlığı tespit edilmiştir. Okumalarımız sırasında Süleymaniye nüshasında birkaç yerde sayfa eksiklikleri olduğu görülmüştür. Bahsi geçen sayfa eksikliğinin ne kadar olduğu bilinmemektedir. Örneğin Süleymaniye nüshasında 55. fasıl sonundan (101b) başlayıp 61. fasıl ortasına (102a) kadar olan eksik kısım Berlin nüshasında mevcut olup oradan tamamlanmıştır. Metnin 6 fasılını içeren bu kopuk kısım 19 sayfadır. Berlin nüshasında şiirlerin dahil edilmediğini ve fasılların uzunluklarının standart olmadığını düşünürsek Süleymaniye nüshasının farklı yerlerindeki sayfa eksikliklerin toplamda ne kadar olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Muhtasar bir nüsha olan Berlin nüshası eserin ilk 70 fasılını içermektedir. Bu 70 fasıl içerisinde yukarıda belirttiğimiz gibi Süleymaniye nüshasında eksik olduğunu tespit ettiğimiz 6 fasıl da yer almaktadır. İki nüsha birleştirildikten sonra elimizde 110 fasıllık bir metin oluşmuştur.

Mübekkiyât Tercümesinin giriş kısmı Arapça bir dua ile başlayıp yine Arapça bir dua ile bitmektedir. İki dua arasında eserin adı, müellifinin kim olduğu ve mütercim eseri niçin tercüme ettiği kısaca anlatılır:³

El-ḥamdü li'llāhi'l-lezî ce'ale'd-dünyâ dâren li's-seferi ve merḥaleten li-cemî'i'l-beşeri ve kuvveten li-ehli'l-ciddi ve'l-iḳtidâri ve'r-raḥli ilâ dâri'l-ḳarâri ve neşhedü en lâ ilāhe illa'llāhu vaḥdehü lâ şerîke lehu'l-meliku'l-cebbâru'l-'azîzu'l-ḡaffâru ve neşhedü enne Muḥammeden 'abduhu ve rasûluhu'n-nebiyyu'l-muḫtâr âümme's-selâm 'alâ aşâbihî ve âlihi'l-aḫyâr. Ba'dehü bu kitâbuḡ ḳarîleri ve nâzırları böyle bilsünler ki bu kitâb-ı Mübekkiyât'ı Şeyḫi'l-İslâm, reşîdü'l-milleti ve'd-dîni şemsü'l-müzekkirîne tâcü'l-e'immeti fi'l-'âlemîne Ebu'l-Fazli'n-Neccârî ilâ rahmeten lehü 'aleyhi Fârsî ile te'lif eylemiş idi. Çün bu bende-i ḫaḳîr ve faḳîr mecâlislerde bu kitâbı okurdum ve ba'zı ḫalâyıḳ Fârsî fehm itmezlerdi. İltimâs itdiler ki bu bende-i kemîne, Türkî diline döndürem tâ kim ḳamular ḡarâzin fehm eyleyüp maḫzûz olalar [2a] ve hem bu bende-i günehḳârı bir ḫayr du'âyıla yâd ḳılmaḡa sebeb ola. Ḥayyen ve meyyiten ve mâ tevfiḳî illâ bi'llāhi 'aleyhi tevekkeltu ve ileyhi metâb vallāhu a'lemu bi's-şavâb. (S/1b-2a)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere mütercim, kendisinin Ebu'l Fazl'a ait bu Farsça eseri meclislerde okuduğunu ama Farsça bilmedikleri için insanların bu eseri anlayamadığını belirtir. Ardından halkın anlamasını sağlamak ve hayırla anılmak için eseri Türkçeye tercüme ettiğini ekler.⁴

Bu kısa girişten sonra asıl metin kısmına geçilir. Fasıllardan oluşan metinde fasıllar numaralandırılmamıştır. Fasıllar kırmızı mürekkeple yazılı “faşl” ibaresi ile belirtilir. Her bir fasıl bir ayet ve onun mealî ile başlayıp dua ile bitmektedir. Ayet ve mealinden sonra konuşmacı bazen ayetin nüzul sebebiyle bazense vermek istediği mesajla ilgili “haberde

³ Kitâb-ı Mübekkiyât adlı eserden verilen metin örnekleri Süleymaniye Kütüphanesi Beşir Ağa-Eyüp 122 numaralı yazmadan yapılmıştır. Bu nüshayı göstermek için büyük “S” harfi kısaltma olarak kullanılmıştır.

⁴ Osmanlı toplumunda okuma bugünkü gibi tek başına ve sessizce değil çoğunlukla izleyicilerin önünde ve sesli bir şekilde yapılırdı. Hem eğlence ve edebiyat meclislerinde hem de dinî meclislerde görülen bu okumalar toplum için önemli bir eğitim aracıydı. İslam geleneğinin bir devamı olarak başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli dinî eserler camilerde sesli olarak okunuyordu. Halka açık bu okumalara ders-i am denmekteydi. Zaman içinde bu terim ders verenler için kullanılmaya başlandı. (Aydınlı ve Schick, 2023: 58-70). Bununla birlikte insanların sesli okumaların yapıldığı tek yer camiler değildi. İnsanların bir araya toplandığı evlerde, köy odalarında, tekke ve zaviyelerde özellikle yatsı namazından sonra Ahmediye, Muhammediye, Müzekki'n-Nüfûs gibi sağlam ve güvenilir bilgi içermekten ziyade halkın dinî duygularını coşturan tasavvufî nitelikli eserlerin okunması da çok yaygındı. Hurafelerle dolu bu eserlerin halk tarafından bu kadar rağbet görmesinin başlıca sebepleri doğru bilgi içeren eserlerin halkın anlayacağı dilde, ilgisini çekecek şekilde yazılmaması ile alimlerin bu eserlerdeki yanlışlığa müdahale etmemesiydi. (Çıtırık, 2019: 878-879).

gelmişdür ki”, “hikayetdür”, “rivayetdür” sözleri ile çeşitli tarihî olayları, hadis rivayetlerini, ibretlik hikayeleri, peygamber kıssalarını kaynak belirtmeden ve hadislerin senedini vermeden nakleder. Anlatıcı bazı fasıllarda tek hikâye anlatırken bazı fasıllarda birden fazla hikâyeyi peş peşe anlatır. Adı ardına gelen bu anlatılarda konu bütünlüğü pek görülmemektedir. Konuşmacı önceki anlatıda geçen bir kişi, bir yer ya da olayın hatırlatmasıyla yeni hikayesine başlar.

Bazı fasıllarda anlatıların içinde veya sonunda soru-cevap kısımları vardır. Konuşmacı araya girerek hikâyeyle bağlantılı bir soru sorar ve cevabını verir. Bazen de konuşmacı dinleyicilere seslenerek onlara nasihat eder, uyarıda bulunur. Fasılların bazılarında bir ya da birkaç beyitlik şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirler bazen hikâyenin içinde kahramanların birbirine söylediği sözlerdir bazen de hikâyeden bağımsız olarak yer almaktadır. Mütercim bu Farsça beyitleri tercüme etmeden olduğu gibi aktarmıştır. Fasılların içinde kabir, kıyamet ve ahiret halleri ile ilgili tasvirler ile cennet ve cehennem sahneleri de yer almaktadır.

Fasılların içeriğini oluşturan unsurlar ile tahkiyeli kısımların sayısı ve uzunluğu fasıldan fasıla değiştiği için fasılların hacminde belli bir standart görülmez. Bir sayfa uzunluğunda fasıllar olduğu gibi yedi-sekiz sayfa uzunluğunda fasıllar da eserde bulunmaktadır.

Mübekkiyât'taki anlatılar çoğunlukla Hz. Muhammed, ehl-i beyt ve sahabenin hayatından kesitlerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Âdem, Hz. Yusuf, Hz. Yahya gibi peygamberler; Gazneli Mahmud (ö. 1030), Harunu'r-Reşîd (Abbasi halifesi ö. 809), Ömer bin Abdulaziz (Emevî halifesi ö. 720) gibi tarihî şahsiyetler; Hasan-ı Basri (ö. 720), Fudayl bin Iyaz (ö. 803), İmam-ı Şibli (ö.946) gibi sufilerle ilgili hikayeler ve bilinmeyen şahıslara ait ibretlik olaylar da eserde anlatılır.

Eserin adı olan Mübekkiyât; Arapça ağlamak, sızlamak, ahenk ve teganni etmek, mersiye söylemek, gözyaşı dökmek, ağıt okumak anlamlarına gelen “bekâ” fiilinden türemiş olup ağlamaklı, dokunaklı, hüznü, ağlatan manasına gelmektedir (almaany.com). Bütün ilahî dinlerde olduğu gibi İslam dininde de çok gülmek hoş karşılanmamış ve ağlamak övülmüştür. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadis kitaplarında ağlamayı tavsiye eden, dinî his ve heyecanlarla ağlayanlara çeşitli mükafatlar verileceğini bildiren ifadeler vardır.⁵ Mübekkiyat, işte İslam dinini ağlamaya verdiği bu önemi ve ağlama kültürünü okuyucuya/dinleyiciye kıssalar ve tavsiyelerle nakşetmeye çalışan bir eserdir. Kıssalarda genellikle Allah ya da cehennem korkusuyla, Peygamber sevgisiyle, pişmanlık, endişe, utanç, mutluluk, çaresizlik, acı ve azap gibi duygularla gözyaşı döken kişiler anlatılır. Eserin ilk faslında yer alan Şivâne-i Nayiha'nın hikâyesinde cenazelerde parayla ağlayan bir kadının işlediği günahlara tövbe edişi, geri kalan ömrünü pişmanlık ve gözyaşları içinde geçişi anlatılmaktadır. Hikâyenin sonunda konuşmacı şu tavsiyede bulunur:

⁵ Ağlamakla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır: Yapıp ettikleri karşısında artık az gülsünler, çok ağlasınlar! (Tevbe 9/82). Kendilerine binek sağlaman için sana gelip “Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum” diye cevap verdiği zaman, harcayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden göz yaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur. (Tevbe 9/92). Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'an onların saygısını arttırır. (İsra 17/109).

Yine Hz. Muhammed “Kur'an hüznüle nazil oldu” diyerek onu okurken veya dinlerken yerine göre hüznülenmeyi ve ağlamayı tavsiye etmiştir. Çok bilinen bir hadis-i şerifinde ise şöyle buyurmuştur: “Benim bildiğimi siz bilseydiniz çok ağlar az gülerdiniz.” (Buhari, Küsuf, 2). Hadis kitaplarında ağlayanlara verilecek mükafatlardan da söz edilmektedir: Kimsenin bulunmadığı yerde Allah'ı zikrederek ağlayanların ahirette Allah'ın özel lütfuna nail olacağı (Buhari, Rekaik, 24); Allah korkusundan ağlayan kişinin cehennemden azat edileceği (Nesai, Cihad, 8); Allah'ın kalbi hüznü ve gözü yaşlı olanlara azap etmeyeceği (Müslim, Cenaiz, 45); Allah korkusundan ağlayan harama bakmayan ve askerde nöbet tutan kimselere cehennem ateşinin haram olduğu (Darimî, Cihad, 15) bunlardan bazılarıdır (Uludağ, TDV İslam Ansiklopedisi, 1988).

...Nidâ işitti ki ey Şi'vâne bu nâle (9) vü zâruñı kesme ki Allâh Te'alâ senün nâleñi sever. Çün uyhudan uyandı; (10) ağlamağı dañi arturdu. Bes ey 'âşiler ağlañ ki Allâh Te'alâ sizün nâleñüzi (11) sever. Yâ Rabbi bu cemâ'atde hiç bir kimse var mı ola ki itdügi günâhları (12) añup ağlaya ve günâh qorñusından bir qatre yaş gözinden töke. Hâdisde (13) şöyle gelüpdür ki "rubbe qatretin atfâ'et bihâran mine'n-nâr". Ey bir qatre (14) gözyaşı ki günâhın añup ağlaya cehennemde oddan denizleri (15) söyündürür. İlähî tevbekârlaruñ gözleri yaşı haqqı-çün ki bizüm (16) günâhlarımızı lutf-ı keremünle 'afv eyle. Amîn, yâ Rabbe'l-'alemîn. (S/3a)

Başka bir fasılda Hz. Yahya ve babası Hz. Zekeriya anlatılmaktadır. Hz. Zekeriya oğlunun sürekli ağlamasından bunalmıştır.

Bes Yahyâ bir dereceye irişdi ki dâ'im giryân idi. (12) Ve her kim onı görse giryân görür idi. Bes Zekeriyyâ münâcât itdi ki İlähî (13) ben senden bir oğlan diledüm ki onunla âsâyiş bulam ve sen başa bir oğlan (14) virdün ki dün ü gün ağlar ve benden dañi rahâtı apardı. (S/43a)

Hz. Zekeriya'ya Cebrail tarafından getirilen cevapta Allah'ın dostlarının ağlamasından hoşlandığı ve Hz. Yahya'nın cehennem korkusundan ağladığı aktarılır. Allah sevgisi ve cehennem korkusu inananlar için ağlama sebepleridir.

Cebra'îl 'aleyhi's-selâm (15) geldi eytdi ki saña Rabbi'l-'İzzet selâm ider dir ki sen bizden bir oğlan (16) diledün bizümle dost ola. Bes bizüm dostumuz olan dâ'im ağlamak gerek. (17) Zîrâ biz dostlaruñ ağladuğın severüz. Andan eytdi: Yahyâ cehennemün 'azâbı [S43b] (1) şıfatın işidüpdür böyle ağlar. Âh eger görmüş olsa yaş yerine kan ağlarıdı. (S/43a-43b)

Hikâyenin devamında Hz. Zekeriya'dan ahali bir vaaz etmesini ister. O da Yahya'nın gelmemesi şartıyla kabul eder. Çünkü onun ağlamasına dayanamamaktadır. Hz. Zekeriya vaaza başlar. Cehennemden söz eden ayeti okuyunca oğlu Yahya feryat edip mescitten çıkar. Babası da dayanamayıp ağlayarak minberden iner. Her yerde Hz. Yahya'yı ararlar. Bir çobana rastlarlar ve sorarlar. Çoban üç gün üç gecedir dağlardan bir ağlama sesi geldiğini ve onun ağlamasına dayanamayıp kendisi ve koyunlarının da ağladığını söyler.

Eytdi: Vallâh Yahyâdan haberüm yokdur. Velîkin üç gün üç gicedür (14) ki bu tağdan zârılığıla bir âvâz gelür işidirüz ki "en-nâr en-nâr" dir. (15) Onuñ zârılığından ben ve bu koyuncuklarum bile ağlaşuruz. (S/43b)

Anlatıcı burada araya girerek okuyucuyu/dinleyiciyi gözyaşı dökmenin gerekliliği konusunda uyarır.

İmdi ey 'azîzler (17) vây qatı gönüllü günâhkârlar gelün günâhımızı añup ağlayalum ki bir hayevânca [S44a] (1) dañi olamadunuz mı ki Yahyânuñ zârılığı oña eşer itdi. Ve hiç size cehennem (2) qorñusu eşer itmez mi vây qatı gönüller için vây ağlamaz gözler için... (S/43b-44a)

1.3. Dil ve Üslup

Mübekkiyât halka bilgi vermeyi amaçlayan sade dilli bir eserdir. Arapça ve Farsça tamlamalara, süslü ifadelere pek rastlanmaz. Sanatlı bir dili olmamakla birlikte yer yer secili cümleler ve güzel benzetmeler kullanıldığı görülür.

Eyle ki ol vaqt Zeliḥâ Yüsufa kapu (3) bağladı. İblîş didi ki ḥüsn gerekse işte ḥâzır ve eger (4) Zeliḥâ gerekse uşda ḥâzır. Ve Allâh cânibünden dañi nidâ (5) geldi ki eger rahmet gerek vardur ve eger 'ismet gerek vardur ve eger (6) 'inâyet gerek vardur. (S/4a)

Atası eve geldi gördi ki oğlan (6) küfür tonını terk itmiş ve ihlâş ignesiyle dostluk (7) libâsı tikmege. (S/10a)

Ey saçın şakalın ma'şiyetde ağartmış ve gönülünü günah (8) jengi ile qarartmış. (S/13a)

Eserde “dañla”, “keleci”, “kıf”, “oyatmak”, “yarağ”, “siltelemek”, “şel”, “turguzmak”, “tebiş”, “yedmek” “tabançe” gibi arkaik pek çok kelime vardır. Farsçadan tercüme edilen eserde ki’li birleşik cümlelere ve “ve” ile bağlanmış cümle gruplarına da sıkça rastlanmaktadır. Sıklıkla metnin tercüme olduğunu belli edecek şekilde devrik cümleler kullanılmıştır. Mütercimim metni Türkçeye çevirirken Farsça’daki öge dizilişini çoğunlukla muhafaza ettiği görülür. Bu durum metnin akıcılığını bozmakta hatta bazı yerlerde meramın anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Allâh Te’âlâ eydür ki ben ol Teñriyem ki gönderdüm (17) Resülümü haqq ile. Kamu şerî’atleri onuñ şer’i ile mensûh eyledüm. (S/6b)

Eski Anadolu dönemine ait olduğunu tahmin ettiğimiz metinde imlâ özellikleri ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

- 1) Belirtme hâli eki bazen kırık hemzeyle gösterilmiştir.

Atayı ve anayı incidene

Bî-çâreyi hizmetünden

- 2) Terkip i’si ى harfiyle gösterilmiştir.

hâk-i Yesribde

- 3) Onun kelimesini bazen “anuñ” bazen “onuñ” şeklinde yazmıştır.

- 4) k>h: Kelimelerin başında ve ortasında görülür.

qorharam

yahın

hani

Bununla birlikte bazen aynı kelimenin hem k’li hem h’li hali kullanılmıştır.

sahlañ

saklañ

- 5) Bazen kelime başlarında “y” düşmesi görülür.

bir igit

biş ıldur

- 6) Bazı kelimelerin iki farklı söyleyişi gösterecek şekilde aynı sayfada imla edildikleri görülür

menem-benem

işte-uşda

şoban-çoban

Mübekkiyât'ın hem dil ve üslup özelliklerini hem de muhtevasını gösteren örnek bir fasıl aşağıda yer almaktadır:

FAŞL [4] “*İnne fi hâzâ (16) le-belâgân li-kavmin ‘âbidîn. Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li’l-‘âlemîn.*”⁶ (17) Çünkü Cebrâ’îl bu âyeti getürdi didi ki yâ Muhammed bu âyetün [S8b] (1) geldiğine şâd oldum ki Allâh Te‘âlâ eydür ki ey Muhammed (2) sen iki ‘âlemün rahmetisin. Ben ki Cebrâ’îlem, [B8b] ola kim senün rahmetün den (3) başa daği biñ naşîb irişe. Eger başa ‘itâb olsa başa bir rahm (4) idesin. Çün bu haber Medîneye irişdi. Resül ‘aleyhi’s-selâm (5) geldi. Mekkeyi aldı. Fetih-nâme-i Resül irişdi, okudılar. Medîneye (6) şādılık düşüp pîrleri ağlaşdılar ve yigitleri (7) şādılık itdiler. Pîrlere yigitlere şordılar ki sizün şād (8) olduğunuz neden ötürüdür. Didiler ki Ka‘be-i Şerîfün fethi (9) içündür ve daği zafer u nuşret ki Allâh Te‘âlâ Muhammede erzânî kıldı. (10) Oña şādılığ iderüz. Yigitler daği pîrlere şordılar ki (11) “Sizün ağlamağınız n’içündür?”. Eydiler ki çün Mihter-i âlem (12) ‘aleyhi’s-selâm aşıl vatanına irdi, daği Medîneye gelmez. Onun (13) mübârek cemâlünden mahrûm aluruz. Ondan sonra ehl-i Medîne (14) pîrleri ki gûzeşt itdiler ve daği tıfılucıkları getürüp (15) Allâh Te‘âlânun hazretine münâcât itdiler ki İllâhî bu a (16) şakallu pîrlere hürmeti-çün ve daği bu ma‘şûm tıfillar hürmeti-çün (17) ki Muhammedî yine Medîneye bir daği getir. Ha sübhânehü [S9a] (1) ve te‘âlâ onların du‘âların müstecâb itdi. Hazret-i Risâleti gene (2) Medîneye getürdi. [B9a] Çün Mihter-i ‘âlem ‘aleyhi’s-selâm Teñrinün (3) cevâdına gitdi, Medîneye vâsıl oldu. Âl-i Resülün pâk u (4) şerîf-i ravzası haı-çün bu günâhkâr bendeleri onun şefâ‘atinden (5) mahrûm eyleme, âmîn. Rivâyet olunur kim Şiblî rahmetu’llâhî (6) ‘aleyh bir abre irdi. Gördi ki bir arıca ‘avret (7) üstünde zârîlîğ eyler. Şiblî daği aa muvâfaat idüp (8) ağladı. Bir zamândan sonra eytdi: Eger sen ölenlerün-içün (9) ağlarsun ben ölmüş göñlüm-içün ağlarım. Ey h‘âce (10) her kimün dünyede âdemi ölse işigin aralarlar. İllâ her kimün ki (11) âhîr deminde göñli tev idinden ve ma‘rifetden ölmüş (12) olsa onun yüzünü ara iderler. Rivâyet olunur ki Peygamber (13) şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem zamânında bir tersâ-beçe Tevrâtuñ (14) evrâın açarken Muhammed Muştafânun şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem (15) mübârek ism-i şerîfin yazılı gördi. Atasından şordı (16) ki bu ad kimün adıdır? Eytdi: Hiç. Bes tersâ ol varaı (17) Tevrâtdan ıkarup şakladı şandû içinde ki ol oğlan [S9b] (1) görmesün deyu. Fe-emmâ e er-i ‘iř-ı Muhammed oğlanun cânında cûş (2) iderdi. Bir kez daği şordı ki ey ata bu ad kimündür başa demek (3) gereksin. Atası eytdi ki [B9b] ne şorarsın, bu bir yetimün adıdır. (4) Bir oğlandır ki Mekke de sevdayî olupdur, gezer. Eytdi: (5) Ey ata n’ola bu adun şahibin başa bir gösterürseñ ki görem (6) ne h allu kimesnedür. Eytdi: Ey oğlan bu sözün terkin (7) ursan yegdür. Eytdi: Ey ata göñlümün içinde bir ta az a (8) peyd a olupdur ki oymazam; ben anı görmeyince tesell i olmazam. Atası (9) eytdi: Bu kitabı aç ki bolay ki anun adını görmeyesin. Z ir a ki (10) ol mel‘ n, Muhammedün adını gizlemişidi. Oğlan ki kitabı (11) açdı. İki yirde daği Muhammedün adı z ahir oldu. İmdi (12) ey mü‘m n Muhammedün adını ki H al ı, Tevr t içinde yazupdurur, (13) anı pâk itmek olmadı, bes saña bu ‘az m beşaret deg l mi ki (14) Ha sübhâneh u ve te‘ l  yedi kudretile Muhammedün n m-ı şerifin mü‘minun (15) albinde yazmış ola. İbl s-i la‘ n anı açan pâk idebile. (16) Bir gün ol ters a-beçe evi halvet buldı. Ol sanduğun (17) ağızını açdı. Muhammedün şalla’ll hu ‘aleyhi ve sellem müb rek ism-i [S10a] (1) şerifinun n rı ber urur. Evun içi toptolu n r olup (2) oğlanun göñline im n r şen l ğı peyd a oldu. Bes (3) hem n s ‘at yaasın [B10a] ak idüp bu beyti okudı. (4) Beyt:

Derd-i t  mer  z r   zeber kerd a hir.

⁶ “Şüphesiz bunda Allah’a kulluk eden bir toplum için yeterli mesaj vardır. (Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiy , 21/106-107)

Ân dil ki (5) mera güm şode bûd çendîn gâh⁷

Atası eve geldi gördi ki oğlan (6) küfür tonını terk itmiş ve ihlâş ıgnesiyle dostluk (7) libâsı tikmege. Su'âl: Muhammedüñ adınun nûrı tersâ-beçeyi imâna (8) getirür ve du'âsı Ebû Tâlibi imâna getirmez. Cevâb: “*Fe ‘‘âlün (9) limâ yurîd*”⁸. Uşda böyle eyler. Kimin kilîsâdan çıkarup Muhammedüñ (10) ‘aşkıñı dil ü cânına şalar. Ve ol kimse ki Muhammedüñ perverlemişdi, (11) onı imân şa‘âdetinden mahrûm eyler. Eyle kim Ebû Cehil (12) ve Velîde-i Muğîre la‘netu’llâhi ‘aleyhim ecma‘în. Muhammedi Mekke (13) görürler ve onunı kadrin bilmezler. Ve Süheyb-i Rûmî kilîsâsında (14) oturup cân u dilile eydür ki ey Muhammed eger bize nâme (15) gönderürseñ gönder ve eger resûl gönderürseñ gönder ki (16) senün adınun kadrin ve nâmunı kadrin ben bilürem. Ve senün (17) resüllugunı ben tanırım. Belî Allâh Te‘âlânun bî-niyâzlığı bile [S10b] (1) kıılır ki arada hiç zât çağrur ki (2) arada hiç illet yok. Ol tersâ oğluna eydür: Ey oğul sen (3) göñlüñi yile virmek mahallidür. Oğlan eydür: (4) Ey ata ağac her nece ki olur, ata bu hayâli koy (5) ve Muhammedden başa haber vir ki taqatum tāk oldu. (6) Böyle diyince [B10b] atası bend getirürdi, oğlunun ayağına urdı (7) ve acı ol oğlan muttaşıl ağlardı. Ve anası dañı anı (8) görüp ağlardı. Oğlan eydür: Ey ana ben bend ü zencîr için (9) ağlamazam. Ondan ötüri ağlaram ki Muhammedüñ mübârek cemâlünden (10) mahrûm kaldum. Atası böyle göricek eytdi: Bunı çobanlığa (11) göndereyüm ola ki renc ü zaħmet çeke, Muhammedüñ dostluğundan (12) döne. Bes Âbîrûn şahrâsına apardı, çobanlığa (13) koydı. Ve oğlan gice ve gündüz ağlayup ve zârîlık idüp hâl (14) dilile söylerdi ki beyt:

Ân dil ki bûd cüz vasl-ı tû şâd nemâned

(15) *V‘ân ten ki keşîdî zi-tû bî-dâd nemâned.*⁹

Tersâ eytdi bu dañı fâ‘ide (16) itmez çağır virün meger ki ser-hüş ola Muhammedüñ ‘aşkıñı (17) göñlünden çıkara. Çün oğlan bunı işitdi dañı eytdi. [S11a] (1) Beyt:

‘İşk der-âmed be-cân [u] dil be-miyân gû me-bâş

Zinde zi- ‘işķîm (2) vü mâ zaħmet-i cân gû me-bâş

Mest zi- ‘işķîm vü mâ bâde-i zaħm ger be-rîz

(3) *Der-dil-i mâ der-cihân nâm u nişân gû me-bâş*

Her ser-i müy zi-mâ ber-ser-i küy-ı belâ (4)

Na ‘ra-zenân der-hevâ kâm u ziyân gû me-bâş

(5) *Der-dil-i mâ yâd-ı düst menzil-i mâ küy-ı üst*

*Ķible-i mâ rüy-ı üst (6) her dü-cihân gû me-bâş*¹⁰

⁷ *Senin derdîn beni sonunda alt üst etti.*

Bizim o gönlümüz ki birkaç kere kabolmuştu (âşık olmuştu).

⁸ “Dilediğini mutlaka yapandır.” (Bürüc, 85/16)

⁹ *Bu gönül, sana kavuşmanın haberiyle mutlu olmadı.*

Ve senden ayrıldığını duyarsan bundan kederlenme

¹⁰ *Aşk ruhuma iyi geldi ve kalbim döngüye girdi,*

Aşkın tutkusuyla yaşıyorum ve hayatın acısını çekiyorum

Aşktan ve şarabın yarısından mestiz biz.

Eğer kanımız dökülürse dünyada ad ve nişan bırakmaktan bahsetme.

Her saç teli felaketin sokağına rehberlik eder

Çaresizlik ve kayıp vahşi doğada haykırır.

Kalbimizde sevgilinin hatırası bizim ikametgahımızdır

Yönümüz onların yüzüne doğrudur, her yönde.

Çünkü oğlan bu sözile uyğuya (7) vardı. Uyandı, gördi ki ay çıkmış, eytdi: Ey ay bahtuñ (8) var senüñ cânuñda kim Muḥammedüñ ḳadd [ü] bālāsına nazar iderek (9) toğarsın. Andan münācāt itdi ki ey Muḥammedüñ Teḳrısı Muḥammedüñ (10) arzūsında işüm cāna yetdi. Ondan ilerü kim ölürem. (11) Bārî Muḥammedüñ mübārek cemālin baña göster ki maḥrüm (12) gitmeyem. Diledi kim bendini ayağından açā. Raḳıbleri (13) ḥaberdār olup ḳoymadılar. [B11a] Çünkim raḳıbler uyğuya gitdiler, (14) Miḥteri ‘aleyhi’s-selām ḥazretlerin vāḳı‘ada gördiler. Eytdi kim (15) bizüm dostumuzu n’içün ḳoymazsız kim bize gele didi. (16) Raḳıbler uyğudan uyandı. Bendi oğlanuñ ayağından aldılar, (17) eytdiler ki ḫur imdi ḳande gidersenḡ git didiler. Muḥammedüñ [S11b] (1) ‘itābına benüm yüzüm yoḳdur, didiler. Ol oğlan hemān sâ‘at ḫurdi. (2) Medīne ḫarafına yüz ḫurdi. Ḳaranluḡ gice idi. Allāḫ Te‘ālā ḫayy-i (3) meḳān itdi. Bir gicenüñ içinde geldi, Medīneye yetdi. ‘Ammār (4) Yāsir bu oğlanı gördi ki eytdi: Kimsin? Bunda n’eylersin? (5) Eytdi: Muḥammedüñ cemālinüñ ‘āşıḳıyam. İtdi: Sen onı ḳande görmişsin. (6) Eytdi: Görmemişem. Belî gelmişem görmege. (7) N’ola beni onuñ ḫizmetine aparsañ ola kim beni ḫizmetinde ḳabül (8) ide. ‘Ammār Yāsir onı Peyḡamberüñ ḫizmetine apardı. Ondan (9) ilerü Cebra‘îl irişdi. Eytdi ki yā Muḥammed bir dostuñ (10) ve ‘āşıḳuñ geldi ki ḫutun, neçe ağaç yolu senüñ ‘aşḳuña yügürüpdür. (11) Ammā Allāḫ Te‘ālā uzun yolu oña ḳısa eyledi. N’içün ki (12) senüñ ‘aşḳuñ onuñ göñlinde olduḡı-çün. Tā ‘ālem ehline (13) ma‘lüm olsun ki her kimse ki senüñ sevgüñ onuñ cānında ola, (14) dünyāda [B11b] onuñ uzun zaḫmetlü yollarını ḳısa ider. Bir kimse ki (15) yetmiş yıl senüñ sünnetlerüñi şaḳlamış ola, eger onı şırāḫdan āsānlıḡıla (16) geçürürsenḡ ‘aceb olmaya. İlāḫî bizi Muḥammedüñ mübārek cemālünden (17) ve şefā‘atünden maḥrüm ḳılma öz keremüñle, yā erḫame‘r-rāḫimîn.

Sonuç

Mübekkiyât, Farsçadan-Türkçeye çevrilmiş kıssa tarzı bir vaaz kitabıdır. Sonu eksik olan yazmanın mütercimi ve yazıldığı yüzyıl bilinmemektedir. Fakat dil özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla 14-15. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olduğu söylenebilir. Daha önce üzerinde çalışılmamış olan dinî içerikli bu eser içindeki hikâyeler sebebi ile Eski Türk Edebiyatı’nda hikâyeciliğin yeri ve gelişimi açısından incelenmeye ve literatüre kazandırmaya değer görünmektedir. Eser üzerine yapılmakta olan doktora çalışmasında hem metnin günümüz alfabesine aktarımı hem de eserde geçen hikâye niteliğindeki anlatıların yapı ve tema açısından incelenmesi hedeflenmektedir. Tercüme edebiyatımızın bir ürünü olan bu eserin literatürümüze kazandırılmasının farklı disiplinlerin de eseri incelemesine olanak tanıyacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akalın, L. Sami (1984). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Almaany, <https://www.almaany.com/tr/dict/tr/%D9%85%D8%A8%D9%83%D9%8A%D8%A7%D8%AA/?c=T%C3%BCm> [06.05.2024].

Altunel, İbrahim (2022). “Kıssahan”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İsam Yayınları, C. 25, 501.

Arıcı, Ferhat (2021). *Arap Edebiyatında Vaazlar: Abbasiler Dönemi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Aydınlı, Elif Sezer ve Schick Irvin Cemil (2023). “Osmanlı İstanbul’unda Sese Dönüşen Kitaplar”, *Zemin*, 5: 50-111.

Bursalı Mehmet Tahir (1325). *Ahlak Kitaplarımız*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Cirit, Hasan (2012). “Vaaz”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İsam Yayınları, C. 42, 404-407.

Çıtırık, Amine Nuriye (2019). “Osmanlı Döneminde Halkın Din Anlayışının Oluşmasını Etkileyen Kaynaklar”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2: 861- 883.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Erverdi, Ezel ve Kutlu, Mustafa (1986). “Mevize”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 6, 297-298.

Farahzadi, Mansur (1397). “Meclis Yapısına Göre Mübekkiyât ve Meclis-i Seba'nın Karşılaştırılması”, *Edebiyat Araştırması*, 15/60: 93-116, <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=537977> [13 Mayıs 2024].

Kâtip Çelebi (1311). *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmî el-Kutub ve'l Fünûn-2*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi e-Kitap <https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=307577&dkymId=4967> [15 Mayıs 2024]

Kavruk, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: MEB Yayınları.

Kitâb-ı Mübekkiyât, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: Beşir Ağa-Eyüp, 122.

Kitâb-ı Mübekkiyât, Staatsbibliothek zu Berlin, Demirbaş No: Ms.or.quart. 1506.

Köksal, M. Fatih (2017). “Çağdaş Edebiyat Araştırmalarında İhmal Edilmiş Bir Bahis: Nesir ve Seci”, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları, 153-179.

Levend, A. Sırrı (1963). “Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten*, 11: 89-115.

Mazıoğlu, Hasibe (1985). “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 19-36.

Muallim Naci (1322). *Lugat-ı Nâci*, İstanbul: Asr Matbaası ve Kütüphanesi.

Özön, M. Nihat (1985). *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarı, Mevlüt (1987). *Arapça-Türkçe Talebe Lugatı*, İstanbul: Bahar Yayınları.

Şemsettin Sami (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, Tıpkıbasım, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Uludağ, Süleyman (1988). “Ağlama”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İsam Yayınları, C.1, 473-474.

Uslu, Mustafa (2007). *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Yağcı, Şerife (2001). *Süheylî'nin Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir'i -Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme-*, İzmir: Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yeşil, Mahmut (2021). *Vaaz Edebiyatında Hadisler*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Extended Abstract

The Kitâb-ı Mübekkiyât, which can be translated as "Tales that Bring Tears," is a prose sermon book that has not been extensively studied until now. Translated from Persian into Turkish, the author of the source text is Ebu'l-Fazl al-Buhari, although the translator remains unknown. Mübekkiyât, as a type of narrative admonition book, stands out with its rich storytelling content. Two copies of the work have been identified so far. The first copy is registered under the name "Tercüme-i Mübkeyât" in the Süleymaniye Beşir Ağa-Eyüp 122 collection. It consists of 193 pages, with 17 lines per page, written in Nesih script. The copy, which lacks its ending, also has missing pages in its inner part. Based on the linguistic characteristics of the manuscript and the absence of information about the copyist and the copying date, it can be said that it belongs to the Old Anatolian Turkish period.

The second copy is registered with the inventory number Ms.or.quart 1506 in the Berlin State Library. This Naskh-script copy, consisting of 160 folios, contains 15 lines per page. The text starts at 1b and ends at 141a. It was copied by Hafız Ahmed b. Hasan in H. 1185 (A.D. 1771). It is a concise copy containing the first 70 chapters of the work. Additionally, the original poetic sections of the work are not included in the text.

The original Persian text of Mübekkiyât consists of 142 chapters, each based on the interpretation of a Quranic verse. In the Turkish translations of the work, chapters are not numbered. Through our numbering, 104 chapter headings have been identified in the Süleymaniye copy. By adding the 6 chapters missing in the Süleymaniye copy but completed from the Berlin copy, we have a text of 110 chapters.

In the introduction of the work, the translator mentions that he read this Persian work by Ebu'l Fazl in gatherings, but people couldn't understand it because they didn't know Persian. Therefore, to ensure that the public understands it and to be remembered with good deeds, he translated the work into Turkish. Following this brief introduction, the main text composed of chapters begins. Each chapter starts with a verse and its translation, ending with a prayer. After the verse and its translation, the speaker narrates various historical events, hadith narrations, moral stories, and Prophet stories without citing sources or providing the chains of transmission for the hadiths. Sometimes, they intervene with a question related to the story and provide the answer; they also address the listeners, advising and warning them. Some chapters include one or more couplets of poetry. The translator preserves these Persian couplets as they are without translation. The chapters also contain descriptions of the grave, the Day of Judgment, and scenes of Paradise and Hell.

The narratives in Mübekkiyât mostly consist of excerpts from the life of Prophet Muhammad, the Ahl al-Bayt, and the companions. Additionally, stories about prophets such as Adam, Yusuf, and Yahya; historical figures such as Mahmud of Ghazni, Harun al-Rashid, and Umar ibn Abdulaziz; and narratives related to Sufis such as Hasan al-Basri, Fudayl ibn Iyaz, and Imam Shibli are included in the work. The stories in the work usually feature individuals shedding tears out of fear of Allah or hell, love for the Prophet, remorse, anxiety, shame, happiness, helplessness, pain, and torment.

Mübekkiyât is a simple work aimed at advising the public. Although not having an artistic language, it occasionally employs select sentences and beautiful metaphors. There are many archaic words such as "dağla," "keleci," "kıf," "oyatmak," "şel," "turguzmak," "tebiş," "yedmek," and "tabançe" in the work. In the translation from Persian, compound sentences and groups of sentences connected by "and" are frequently encountered. The translator preserved the order of elements in Persian mostly while translating the text into Turkish, resulting in a high frequency of inverted sentences. This occasionally disrupts the flow of the text and even makes it difficult to understand the intention in some places.

Mübekkiyât" is a prose sermon book of narrative type that has been translated from Persian to Turkish. The scribe of the incomplete manuscript and the century it was written in are unknown. However, based on linguistic features, it can be inferred to belong to the 14th-15th centuries. Due to the religious content and the stories within it, this work appears to be significant for the place and development of storytelling in Early Turkish Literature, warranting examination and inclusion in the literature. A doctoral study is underway to analyze both the modern transcription of the text and the

structure and themes of the narrative content. As a product of translation literature, the addition of this work to our literature will provide opportunities for examination across various disciplines.

EK: 1

Süleymaniye Kütüphanesi Beşir Ağa-Eyüp 122 demirbaş numaralı yazmadan birkaç sayfa

کوندردی که آن خصم کرم سنی خصمه و پیره بوم دیری
اول غور بدیدیک **یا رسول الله** بنوم هیتوم عالی در و بوجه
دربن سنی استوره همان ساعت جبرائیل کلمه ایله اول
پیاره و خدیو کون هر و ما ایله آنی کند و که نکاح ایله بی
اولی کسینه که صحر محبتینه امید و آنی هر و ما ایله
و هر کسینه که اولی حضرتینه امید و اولی اولی خان محرم
اولی و دخی خدیوه شو ایله که مشدر که هر کم آتیه آتیه عاق
اولسه جنت او که حرامره ایله که خدیوه کونوردی که
لا بدخل الجنة عاق اولی الدین و لا مؤمن خسر و بیوار که توبه
سوز اولی جنت او که حرامره و دخی آنی و آنی آنی خدیوه
الله تعالی بیک رحمتی بوقدر اولی نه که آنی آنی و نون خشنود
اولی **سوال** اگر بویکسنگ آتیه سی و آنی سو کندیون
خشنود اولسه اول کسینه نه تدبیرا تسون **جواب**
هر اشک اولی در رضا سو ایلیوب با مشدی که اولی آنی خدیوه
بوکون اولی اشون توبه ایلیوب تکریبه دو تسون الله تعالی
اونلاری خشنود قاوره ایلی و مسلمانلار آنی و آنی
کونز خشنود قلک الله تعالی که لام مجید نه آنی

و آنی حقیق اوز حقیقه بر ابر طو توبدر و بویله بوردی که بنوم حقیقی
مغلق کی بن سینی یا تشسم و دخی آنی آنی حقیق سغلق که
اونلردخی سینی پرورده ایلیوب در بره هر یک که آنی و
و آنی آنی مش اولی جانی دشوار لغیله و پوره و کوریش د آنی
والوان الوان غرابی و بر لره اولی و غلابی آنی و آنی خشنود
ایلیک و دخی خدیوه شو ایله که مشدر که بر کسینه کوره توبدر
کونون اشک او از کور آنی که سبب بویدر بویکون
اشی او که قاتی سو ایلیوب جوا بنی ما نسینه دیری که نجبه اشک بی
باشیر سینی دیری و آنی سوز نون آنی سو ایلیوب مشدی چون
اول بیکت اولدی کوره توبدر و تعالی آنی او از نی اشک و آنی
کسی ایلیوب و هیچ کسینه کورده نسخ اولی و کسینه آنی سینی
آنسینی آنی مش اولی **حکایت** ایلیوب که بویکت بلخ شطرنج نون
مکینه کدی و آنسینی دستور و بومزیری زبانه و شش ایری
و اونلاری خدیوه احتیاجی و ایریری چون او غلابی آنسینه
سینک رضا سینی تولا ایلیوب کدی بولره حرامیلر طو توب
و ما ایلیوب جهاله النون الیوب و ایلیوب سینی یاغین کسوب بیانه
صالیوب و بیت المقدسک مؤذنه واقعه سنه معلوم

EK: 2

Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi) Ms.or.quart. 1506 demirbaş numaralı nüshanın ilk ve son sayfaları

مبارك جمالندن محروم قالدم ايسه سن اوز رحمتك دن نؤميتد
ومحروم ايمه وبركا غدا پار سين اجوب اچندن برپاره طوبراق
چقردي ويوزينه سوردي ايتدي كه خداوند اوتوبراق انك
قبرينك توبراغيد روسنك بيوربد ركه سنك دركاهكده انه نك
توبراغنك حرمتي وارد ربو توبراق حرمتي حقيچون بو ضعيف دن
هر كناهكه صفائردن وكجا بردن اولمشدر عفو ايت همان
ساعت بكاندا كلدي كه يا عزيز ايل جانتي اسا نلغله الكه اونكله
صلح ايتديك پس اي مسلمانلر اته نك وانه نك اولو ككندن وديتر
لكند دنيا ده واخرتده سزه نفعي وارد رالهي بو كتابي بصنيف ايدنه
ويا زنه و اوقيانه و دكلينلره كرم بي نهايتله و لطف عنايتكله رحمت
ايله و جمله امت محمدجي اونك شفاعتندن محروم ايله و بخت ديدا
رؤكي ارزاني قيل يا اكرم الاكرمين و يا ارحم الراحمين يا ايله
العالمين و يا خير الناسين حزه هذا الكتاب المبكيا قليل العمل وكثير
الفساد غريق بحر عصيان و حريق نار نيران احقر الملة حافظ احمد
ابن حسن في بلد المحروس امد في تاريخ رجب المرجب
موظف
١١٨٥ هـ